

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-43>

УДК 338.246

СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОЦІНКИ ВТРАЧЕНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ УКРАЇНИ

STRATEGIC TASKS OF POST-WAR RECONSTRUCTION THROUGH THE PRISM OF ASSESSING UKRAINE'S LOST OPPORTUNITIES

Касич Алла Олександрівна

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри управління та смарт-інновацій,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7019-1541>

Kasych Alla

Kyiv National University of Technologies and Design

У статті розкрито підходи до визначення «втрачених можливостей» економіки – проблеми, з якою стикаються як розвинені, так і країни, що розвиваються. Для цього у статті використовуються традиційні макроекономічні показники величина та динаміка ВВП та/або величина й динаміка ВВП на душу населення. Проведений аналіз показника ВВП на душу населення у різних країнах з періодичністю у 30 років дозволив виокремити періоди проривного економічного зростання та періоди стагнації. Траєкторію розвитку України було порівняно з такими постсоціалістичними країнами як Польща та Румунія, досягнений рівень розвитку яких був співставний за показником ВВП на душу населення у 1990 році. На основі аналізу темпів реального економічного зростання України та Польщі було визначено масштаби «втрачених» третини століття у розвитку. Узагальнено досвід країн, зокрема Японії, Бразилії, Аргентини, які у розвитку мали періоди, названі як «втрачене» десятиліття. Визначено основні причини існуючих відмінностей у динаміці економічного розвитку різних країн, серед яких технологічна революція, досягнути рівень економічного розвитку країни, інвестиції в основний капітал, ефективність урядової політики, продуктивність економіки. В Україні, окрім зазначених чинників, мали вплив також неререформована структура економіки, залежність від дешевих енергоносіїв, масштаби тіньового сектору та збереження корупції. Зазначено, що ключовою проблемою повоєнного відновлення економіки України стане необхідність одночасного вирішення і оперативних завдань, і стратегічних завдань забезпечення довгострокового сталого розвитку. Запропоновано комплекс реформ, реалізація яких забезпечить створення умов для проривного економічного зростання.

Ключові слова: «втрачені» можливості, економічна стагнація, економічний прорив, продуктивність економіки, повоєнне відновлення.

The article reveals approaches to determining the "lost opportunities" of the economy – a problem faced by both developed and developing countries. For this purpose, the article uses traditional macroeconomic indicators, the size and dynamics of GDP and/or the size and dynamics of GDP per capita. The analysis of GDP per capita in different countries with a periodicity of 30 years made it possible to single out periods of breakthrough economic growth and periods of stagnation, and also made it possible to draw a conclusion about the importance of evaluating the factors that ensure these trends. The key thesis concerned the backwardness of the group of developing countries, which means the need to change strategies and the content of reforms. Ukraine's development trajectory was compared with such post-socialist countries as Poland and Romania, whose level of development was comparable in terms of GDP per capita in 1990. Based on the main analysis of the real economic growth rates of Ukraine and Poland, the scale of the "lost" third of the century in development was determined. It was noted that Ukraine, which faced a war, needs an objective assessment of the mistakes made in previous years. The experience of countries, in particular Japan, Brazil, and Argentina, which had periods of development called the "lost" decade, is summarized. The main reasons for existing differences in the dynamics of economic development of different countries are identified, including the technological revolution, the level of economic development of the country, investments in fixed capital, the effectiveness of government policy, and the productivity of the economy. In Ukraine, in addition to the mentioned factors, the unreformed structure of the economy, dependence on cheap energy sources, the scale of the shadow

sector and the persistence of corruption also had an impact. It was noted that the key problem of the post-war recovery of Ukraine's economy will be the need to simultaneously solve both operational tasks and strategic tasks of ensuring long-term sustainable development. A set of reforms is proposed, the implementation of which will ensure the creation of conditions for breakthrough economic growth.

Keywords: "lost" opportunities, economic stagnation, economic breakthrough, economic productivity, post-war recovery.

Постановка проблеми. Україна, як одна з найбільших країн Європи, після отримання в 1991 році незалежності мала всі можливості (територіальне положення, ресурсний потенціал, здатність до саморозвитку) стати членом ЄС та НАТО, та забезпечити тим самим власну економічну та політичну незалежність. Через три десятиліття незалежності зазначені вектори залишаються довгостроковими орієнтирами розвитку, а основою причиною цього стала нереформована, неефективна та корумпована економіка.

Навіть десять років, а тим більше 30 – це великий проміжок часу, який повинен використовуватись країною для реалізації необхідних реформ, забезпечення економічного зростання та підвищення рівня добробуту населення. Отримані за 33 роки незалежності Україною економічні результати не лише були значно нижче потенціалу та очікувань, а й стали основою для військової агресії з боку Росії, оскільки економічний потенціал є основою воєнного потенціалу та національної безпеки країни. Рівень економічного розвитку України не дозволив не лише вийти на стійку траєкторію економічного зростання, а й зберегти та розвинути економіку, перш за все в частині розвитку військово-промислового комплексу.

Війна російської федерації проти України актуалізувала осмислення допущених за роки незалежності помилок, що має стати основою обґрунтування довгострокової стратегії відновлення та стратегії подальшого сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оцінювання «втраченого» потенціалу у розвитку окремих країн є предметом дослідження у працях багатьох вчених, які акцентують увагу на питаннях:

– *по-перше*, нестабільності динаміки економічного розвитку окремих країн чи груп країн та розкриття природи «втрачених» можливостей. Наприклад, Істерлі В. зазначив, що досить часто існують завищені очікування щодо динаміки, а як результат, навіть за сприятливих для зростання умов, має місце стагнація як розвинених країн, так і країн, що розвиваються [1];

– *по-друге*, ідентифікації причин нестійкої динаміки та відставання у розвитку країн, що розвиваються. Серед ключових чинників вчені називають динаміку інвестицій [2], збільшення боргів [1], старіння населення [3], інші;

– *по-третє*, узагальнення уроків «втрачених» десятиліть для формулювання рекомендацій щодо відновлення економічного зростання. Країни демонструють різні рівні прогресу в переході від відновлення до довгострокового розвитку, а тому моніторинг відставання дає можливість обґрунтовувати та використовувати принципи сталого розвитку у виробленні політики економічної стабілізації та зростання в країнах, які вийшли з конфлікту [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблеми відставання за показниками економічного розвитку окремих країн світу залишаються предметом дослідження науковців і в 20-х роках XXI століття. Це пов'язане з тим, що навіть ті країни, які стали на шлях реформ, не забезпечили їх ефективність та не в повній мірі використали наявний потенціал. До таких країн у повній мірі можна віднести і Україну. Відповідно питання об'єктивної оцінки втрачених можливостей задля вивчення промахів та помилок у здійсненні реформ має велике значення, адже успіх повоєнного відновлення буде залежати від чіткості оперативних та стратегічних кроків.

Метою статті є оцінювання втрачених можливостей розвитку економіки України, що стало причиною її суттєвого відставання від багатьох постсоціалістичних країн, а також обґрунтування основних завдань повоєнного відновлення в контексті орієнтації на реалізацію стратегії сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз процесів стагнації економіки, які науковці класифікують як «втрачені» можливості чи «втрачене» десятиліття, доцільно здійснювати на основі показників величини та динаміки ВВП та/або величини й динаміки ВВП на душу населення. Тривалі більш низькі темпи росту ВВП країни порівняно з прогнозними, запланованими показниками чи показниками інших країн, які є співстав-

ними за умовами функціонування, є першою ознакою періоду «втрачених» можливостей. Об'єктивна оцінка причин «втраченого» десятиліття, визначення цільових індикаторів, необхідних для подолання відставання, є важливими для обґрунтування стратегії розвитку та заходів для її реалізації.

Безумовно ресурсний потенціал у різних країнах відрізняється, що визначає можливості до розвитку. Однак в окремих випадках мають місце приблизно схожі умови (як то природні та демографічні ресурси, досягнутий рівень економічного розвитку), але різна здатність скористатись можливостями, а відтак країни забезпечують різну динаміку розвитку і це відображається у показниках. Для прикладу ВВП на душу населення окремих країн та груп країн наведено в табл. 1, що дає можливість порівняти досягнутий рівень розвитку у різні роки.

Для аналізу ключових етапів розвитку окремих країн використано часовий період у 30 років, що дозволяє продемонструвати результати економічного зростання інших країн у порівнянні з роками незалежності України.

Як у розвитку глобальної економіки, так і окремих країн та їх груп можна відстежити періоди прискореного економічного зростання та періоди стагнації. Так, ВВП на душу населення світу впродовж 1960–1990-років зріс у 9,4 рази, а у наступні 33 роки лише в

3,05 рази, що у повній мірі підтверджує тезу щодо сповільнення темпів економічного зростання після досягнення певного рівня економічного розвитку. Країни ОЕСР впродовж першого визначеного тридцятиліття продемонстрували високу динаміку і ВВП на душу населення зріс майже у 13 разів, але потім динаміка сповільнилась і за наступні 33 роки зростання ВВП склало всього 2,7 рази.

Відставання групи країн, що розвиваються, залишається досить суттєвим: ВВП розвинених країн у 2023 році у 9 разів перевищує показник країн, що розвиваються, і хоча цей розрив у 1990 році був майже у 20 разів він потребує зміни стратегій розвитку та їх спрямування на подолання бідності та відставання. За період з 1990 по 2023 роки найменш розвинені країни збільшили ВВП на душу населення лише у 3,5 рази, як і попередні 30 років. Тобто найбідніші країни не лише не вийшли на траєкторію прискореного розвитку, а й не мають внутрішніх джерел для її забезпечення.

Приклади окремих країн також підтверджують тезу щодо проривних періодів розвитку. Так, наведені в таблиці дані свідчать про прискорений розвиток впродовж 1960–1990-х років, наприклад, США та Ізраїлю, а особливо Південної Кореї та Сінгапуру, яким фактично вдалось подолати відставання від розвинених країн. Зміщення періоду зростання на 1990-2023 роки відбулось в Китаї.

Таблиця 1

ВВП на душу населення у різних країнах

Країни	1960 р.	1990 р.	2023 р.	Збільшення, рази	
				1960–1990	1990–2023
Світ	460	4311	13138	9,37	3,05
Країни ОЕСР	1314	17059	46280	12,9	2,71
Найменш розвинені країни	104,2	366,9	1307,7	3,52	3,56
Розвинені країни	-	20970	56930	-	2,71
Країни, що розвиваються	-	1070	6410	-	5,99
США	2999	23888	81695	7,96	3,42
Ізраїль	1444	13232	52261	9,16	3,95
Південна Корея	158	6610	33121	41,84	5,00
Сінгапур	428	23852	84734	55,72	3,55
Китай	90	317	12614	3,52	39,79
Аргентина	-	4330	13730	-	3,17
Польща	-	1731	22112	-	12,77
Румунія	-	1648	18419	-	11,18
Україна	-	1532	5181	-	3,38

Джерело: [5]

Ця країна поступово забезпечує підвищення рівня ВВП на душу населення, який зріс за вказане тридцятиліття майже у 40 разів.

Україну та її траєкторію розвитку доцільно порівнювати з такими країнами, як Польща чи Румунія, які теж є постсоціалістичними і зіткнулись не лише з проблемами забезпечення економічного зростання, а й трансформації політичної системи та державного устрою. Наведені в таблиці дані свідчать про те, що Україна, яка в 1990 році мала співставний за значенням рівень ВВП на душу населення, однак за тридцять років результати отримані різні: Україна має у рази нижчий рівень досягнутого рівня економічного розвитку. Динаміку показників ВВП на душу населення України у порівнянні з показниками Польщі та світу наведено на рис. 1.

Траєкторія розвитку економіки України за показником ВВП на душу населення знаходиться не лише нижче траєкторії Польщі, а й світу. Відставання від середньосвітового значення в 1987 році складало у 2,8 рази та 2,5 рази в 2023 році. Розвиток України нижче динаміки та результатів функціонування світової економіки свідчить не лише про відсутність проривної стратегії, а й про втрачені десятиліття та можливості. Порівняння з Польщею слід вважати особливо доречним, адже це країна-сусід, яка на початку 1990-х років мала майже співмірні рівень розвитку та ресурсний потенціал, здійснювала перехід до ринкової економіки, декларувала цільові орієнтири інтеграції до ЄС та НАТО. Порівняння результатів за вказаними та іншими характеристиками є не на користь України та лише

підтверджує масштаби «втрачених» третини століття.

Наступний важливий етап це – оцінка масштабів «втрачених» можливостей України, які доцільно оцінити на основі порівняння фактичних та потенційно-можливих темпів росту ВВП. Для цього використаємо 1990-ий рік як базисний та наведемо ланцюгові індекси динаміки реального ВВП наростаючим підсумком (рис. 2).

Наведені свідчать про те, що Польща мала короткий (лише один рік) період падіння ВВП, яке за масштабами склало всього (-7%) і вже в 1994 році показник ВВП перевищив значення 1990 року. Економіка України впродовж 15-ти з 33-х років демонструвала падіння за показником ВВП, яке в окремі роки, наприклад в 1994 році, складало (-22,9%). Середньорічні темпи зростання ВВП України та Польщі у розрізі десятиліть склали: за 1990–1999 роки (-8,9%) та 3,7%; за 2000–2009 роки 4,7% та 4,0%; за 2010–2023 роки (-1,6%) та 3,4% відповідно. Як результат в 2023 році порівняно з 1990-им (базисним) роком ВВП Польщі в 2,2 рази перевищив рівень 1990 року, а ВВП України склав лише 41,9% рівня 1990 року. Додатково на рис. 2 наведено можливу траєкторію динаміки ВВП України, отриману на основі можливих мінімальних середньорічних темпів зростання у 2%. Тобто за умови мінімальних темпів економічного зростання рівень ВВП України потенційно міг і повинен був перевищити рівень 1990-ого року на 66%. Загалом можна зазначити, що «втрачені» можливості України в 2023 році склали порівняно з Польщею 179% та 124% порівняно з

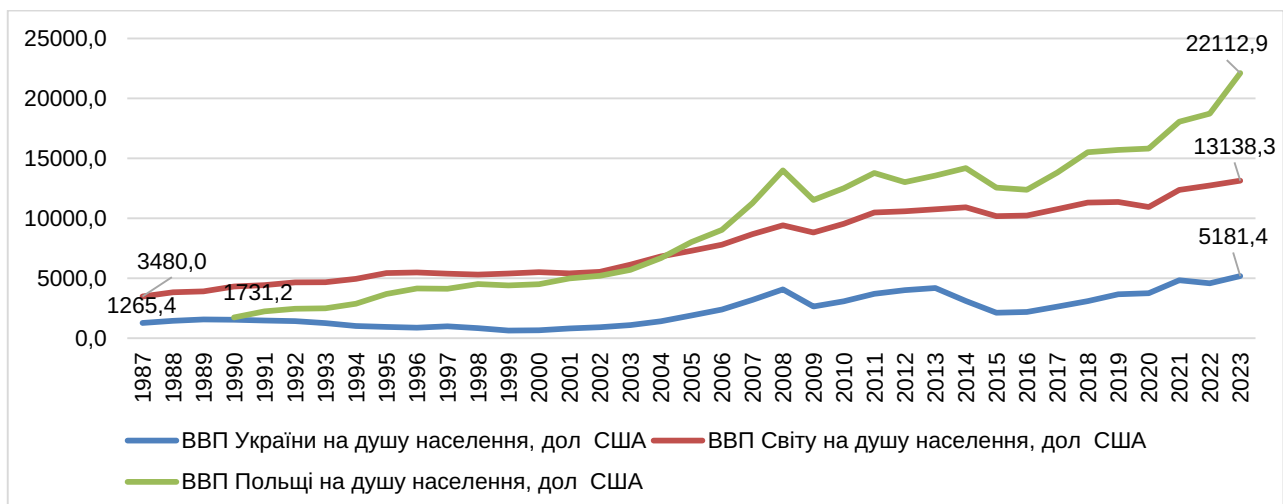

Рис. 1. Динаміка ВВП на душу населення України, Польщі та світу

Джерело: [5]

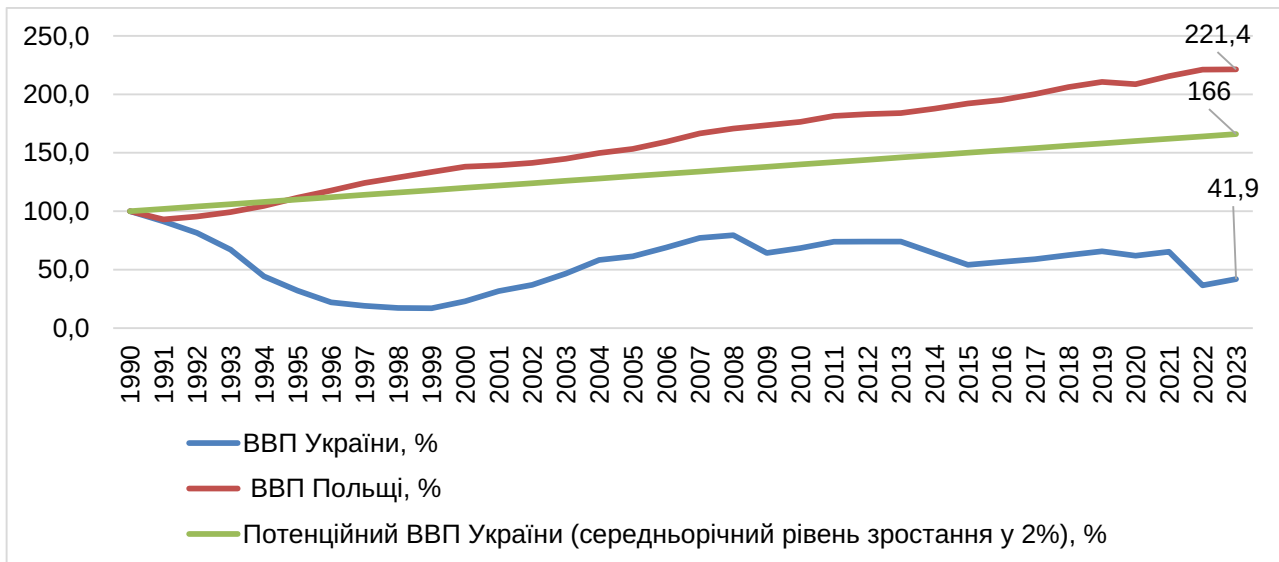

Рис. 2. Динаміка ВВП України та Польщі (базисний 1990-ий рік)

Джерело: [5]

потенційно можливим рівнем за умови забезпечення мінімального 2% рівня середньорічного зростання.

На наступному етапі дослідження доцільно проаналізувати основні причини економічної стагнації різних країн та неспроможності подолання відставання країнами, що розвиваються.

Ряд країн у своїй історії мають періоди, які називаються «втраченими» десятиліттями, зокрема, Японія, Бразилія, Аргентина, інші. Приклади проривного економічного зростання було продемонстровано Південною Кореєю, Сінгапуром, Польщею.

Йосіно Ю. та Тагізаде-Хесари Ф. розглядають уроки, отримані в результаті аналізу стагнації економіки Японії. Причинами стагнації аналітики назвали старіння населення, неефективну фіскальну політику, високий рівень трансфертів від центрального уряду до місцевих органів влади [3]. Саме структурні реформи в праці [6] названо ключовим чинником зростання продуктивності в середньостроковій перспективі, що в свою чергу має забезпечити поштовх до зростання всередині країни та в регіоні.

Агнес П. та Гектор С. досліджують причини росту безробіття під час «втраченого» десятиліття, зокрема падіння інвестицій, та зазначають, що саме проблеми у відновленні інвестицій стали причиною стримування економічного зростання Японії [2].

Сахонгоусе Г. Р. та Стерн Р. М. проаналізували декаду втрачених можливостей Япо-

нії з позицій походження стагнації, наслідків та перспектив відновлення. Вчені дійшли висновку, що стагнація економіки Японії не була неминучою і відбулась за рахунок політики Міністерства фінансів та Центрального Банку Японії, які мали арсенал інструментів для стабілізації економіки, однак не були реалізовані [7].

«Втрачене» десятиліття – це також характеристика розвитку економіки Бразилії та країн Латинської Америки в 1980-х років. Для цього регіону були характерні низькі темпи зростання ВВП і сильна інфляція. Модель зростання у попереднє десятиліття базувалась на зовнішньому та державному фінансуванні через прямі державні інвестиції або субсидовані приватні інвестиції. І саме ця модель зазнала кризи, коли в 1982 році потік чистого зовнішнього фінансування припинився. Крім того, спостерігалось зростання політичної нестабільності, коли відбувалась зміна урядів, реалізовувались стабілізаційні плани, однак повернутись до економічного зростання валютної стабілізації не вдавалось [8].

Втрачене десятиліття в Бразилії настало після періоду зростання (1969–1973), який було названо як «бразильське економічне диво». Періоди зростання були нетривалими на фоні рецесії. Карвал'ю А. Ч., Карвал'ю Д. Ф. розглядають нестійку економічну динаміку Бразилії через призму таких чинників як безробіття та інфляція, та рекомендують провести структурні реформи, спрямовані на

збільшення стратегічних (державних та приватних) інвестицій в основний соціальний капітал, особливо в транспортну інфраструктуру, порти та енергетику [9].

Узагальнюючи причини існуючих відмінностей у динаміці розвитку різних груп країн найбільш важливими слід вказати такі:

1. Технологічна революція, яка визначає траєкторію конвергенції чи дивергенції різних країн [1]. Країни, що розвиваються, за рахунок отримання нових технологій мають можливість зменшувати технологічне відставання та забезпечувати економічне зростання. Однак, якщо технологічна революція базується на перевагах розвинених країн, то країни, які розвиваються, мають слабкі перспективи для зростання.

2. Досягнутий рівень економічного розвитку суттєво обмежує економічну динаміку. Досліджували економічну рецесію та її наслідки для різних груп країн науковці в праці [10] дійшли висновку, що причини для оптимізму щодо макроекономічних показників є досить обережними, перш за все через бідність, яка обмежує ресурси, які спрямовуються на розвиток.

3. Стагнація інвестицій в основний капітал. Хоріока Ч. Й. [11] на основі аналізу сповільнення економіки Японії саме скорочення темпів росту інвестицій в основний капітал назвав однією з основних причин негативних процесів.

4. Неefективна урядова політика. Неefективна державна політика у різних країнах проявлялась у наданні державою субсидій неefективним фірмам та галузям [11], а це призводило до зниження продуктивності економіки [12]. Світовий банк та МВФ впродовж 1980-1998 років надали 958 позик країнам, що розвиваються. Умовою отримання позики була реалізація економічної політики, сприятливої до ринків та вільного ціноутворення [1]. Однак навіть додаткові ресурси не стали важелем зростання.

5. Низька динаміка продуктивності праці. Перешкодою швидкого економічного

зростання є повільне зростання продуктивності, на чому наголошено в праці [13].

Фактично всі зазначені причини мали прояви в економіці України. Структура української економіки залишалася зосередженою в секторах з низькою доданою вартістю [14], податкова система не сприяла активізації інноваційно-інвестиційної діяльності [15], масштаби тіньової економіки виходили за межі мінімально допустимих, а як результат не відбувалось формування точок зростання. Навіть ті роки, коли спостерігалось зростання економіки, воно не було результатом реформ, а швидше використанням тимчасових кон'юнктурних можливостей. Так, Дін Дж., аналізуючи результати України взагалі називає її «забутою» європейською економікою та задається питанням щодо втрачених можливостей [16].

Висновки. Таким чином, Україна не скористалась власним потенціалом 1990-х та відстала за цілою низкою показників від інших постсоціалістичних країн, а в даний час відвоює власну незалежність та потребує розроблення стратегій повоєнного відновлення й сталого розвитку. При цьому слід зважати на те, що у повоєнний період будуть існувати особливо складні умови. Це пов'язано з тим, що уряд змушений буде вирішувати завдання стратегічного розвитку паралельно з оперативними завданнями відбудови інфраструктури, повернення населення, реабілітації військових та багатьох інших.

Беручи за основу розуміння ключових причин «втрачених» третини століття у розвитку України повоєнне відновлення повинне здійснюватися на основі використання комплексного підходу та передбачати: формулювання національної ідеї, яка буде втілювати цивілізаційні орієнтири розвитку країни; реформу системи державного управління та забезпечення політичної відданості принципам демократії; зміцнення інституційного середовища шляхом проведення податкової, митної та судової реформ; структурні реформи економіки на принципах інноватизації та в контексті підвищення рівня національної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Easterly W. (2001). The Lost Decades: Developing Countries' Stagnation in Spite of Policy Reform 1980-1998. URL: <https://www.jstor.org/stable/40215870> (дата звернення: 25.10.2024).
- Agnese P. and Hector S. (2008). Unemployment in Japan: A look at the 'lost decade' / Munich Personal RePEc Archive. 24 p. URL: <https://www.researchgate.net/publication/228380850> (дата звернення: 28.10.2024).
- Yoshino Y. and Taghizadeh-Hesary F. (2015). Japan's Lost Decade: Lessons for Other Economies. ADBI Working Paper 521. Tokyo: Asian Development Bank Institute.

4. Analysis of the challenges and capacity gaps in the area of comprehensive development planning in post-conflict context. United Nations Department of Economic and Social Affairs. 49 p. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1499analysis.pdf> (дата звернення: 20.10.2024).
5. Indicator. World Bank Search. URL: <https://data.worldbank.org/indicator> (дата звернення: 21.10.2024).
6. Japan's lost decade: policies for economic revival / ed. Tim Callen and Jonathan D. Ostry – Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2003. URL: <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781589061873/9781589061873.xml> (дата звернення: 25.10.2024).
7. Saxonhouse G.R. and Stern R. M. (2002). Japan's Lost Decade: Origins, Consequences, and Prospects For Recovery. Discussion Paper No. 484, 2002, 28 p. URL: <https://fordschool.umich.edu/rsie/workingpapers/Papers476-500/r484.pdf> (дата звернення: 18.10.2024).
8. Arbugeri M., Fernandes A.J., Formiga N. (2021). The Brazilian Economy in the 1980s: The Lost Decade or wins? *International Journal for Innovation Education and Research*, 2021. Vol:-9 No-06, pp. 173–184.
9. Carvalho A. C., Carvalho D. F. The performance of the brazilian economy: The development of inflation, growth and unemployment. *Revista Galega de Economía* 2019, 28 (1), 91–101. URL: <https://www.researchgate.net/publication/335851403> (дата звернення: 13.10.2024).
10. Hossain N., Fillaili R., Lubaale G. (2010). Invisible impacts and lost opportunities: evidence of the global recession in developing countries. *Journal of Poverty and Social Justice*. Vol 18, no 3, pp. 269–79. URL: <https://www.researchgate.net/publication/233611608> (дата звернення: 11.10.2024).
11. Horioka Ch. Y. The causes of Japan's 'lost decade': the role of household consumption. Working Paper 12142. National bureau of economic research. 2006, 47 p. URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w12142/w12142.pdf (дата звернення: 08.10.2024).
12. Hayashi F., Prescott E.C. The 1990s in Japan: A Lost Decade. *Review of Economic Dynamics*. Volume 5, Issue 1, January 2002, pp. 206–235. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1094202501901498> (дата звернення: 25.10.2024).
13. Bacon R., Eltis W. (1996). The Lost Opportunities Britain's Economic Problem Revisited, pp. 35–62. URL: <https://econpapers.repec.org/bookchap/palpalbok/978-1-349-24613-7.htm> (дата звернення: 23.10.2024).
14. Ukraine 2023 Report. 2023 Communication on EU Enlargement policy. 152 p. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення: 25.10.2024).
15. Касич А. О. Вплив бюджетно-податкової політики на інноваційно-інвестиційну активність підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 11 (65). С. 144–151.
16. Dean, J. (2000). Ukraine: Europe's Forgotten Economy. *Challenge*, 43(6), 93–108. URL: <http://www.jstor.org/stable/40722044> (дата звернення: 21.10.2024).

REFERENCES:

1. Easterly W. (2001). The Lost Decades: Developing Countries' Stagnation in Spite of Policy Reform 1980–1998. URL: <https://www.jstor.org/stable/40215870>. (accessed October 25, 2024).
2. Agnese P. and Hector S. (2008). Unemployment in Japan: A look at the 'lost decade' / Munich Personal RePEc Archive. 24 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/228380850_Unemployment_in_Japan_A_look_at_the_lost_decade (accessed October 28, 2024).
3. Yoshino Y. and Taghizadeh-Hesary F. (2015). Japan's Lost Decade: Lessons for Other Economies. ADBI Working Paper 521. Tokyo: Asian Development Bank Institute.
4. Analysis of the challenges and capacity gaps in the area of comprehensive development planning in post-conflict context. UN Department of Economic and Social Affairs. 49 p. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1499analysis.pdf> (accessed October 20, 2024).
5. Indicator. World Bank Search. URL: <https://data.worldbank.org/indicator> (accessed October 21, 2024).
6. Japan's lost decade: policies for economic revival / ed., Tim Callen and Jonathan D. Ostry - Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2003. URL: <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781589061873/9781589061873.xml> (accessed October 25, 2024).
7. Saxonhouse G.R. and Stern R. M. (2002). Japan's Lost Decade: Origins, Consequences, and Prospects For Recovery. Discussion Paper No. 484, 2002, 28 p. URL: <https://fordschool.umich.edu/rsie/workingpapers/Papers476-500/r484.pdf> (accessed October 18, 2024).
8. Arbugeri M., Fernandes A.J., Formiga N. (2021). The Brazilian Economy in the 1980s: The Lost Decade or wins? *International Journal for Innovation Education and Research*, Vol:-9 No-06, pp. 173–184.

9. Carvalho A. C., Carvalho D. F. The performance of the Brazilian economy: The development of inflation, growth and unemployment. *Revista Galega de Economía* 2019, 28 (1), 91–101. URL: <https://www.researchgate.net/publication/335851403> (accessed October 13, 2024).
10. Hossain N., Fillaili R., Lubaale G. (2010). Invisible impacts and lost opportunities: evidence of the global recession in developing countries. *Journal of Poverty and Social Justice*. Vol 18, no 3, pp. 269–79. URL: <https://www.researchgate.net/publication/233611608> (accessed October 11, 2024).
11. Horioka Ch. Y. The causes of Japan's 'lost decade': the role of household consumption. Working Paper 12142. National bureau of economic research. 2006, 47 p. URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w12142/w12142.pdf (accessed October 8, 2024).
12. Hayashi F., Prescott E.C. The 1990s in Japan: A Lost Decade. *Review of Economic Dynamics*. Volume 5, Issue 1, January 2002, pp. 206–235. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1094202501901498> (accessed October 25, 2024).
13. Bacon R., Eltis W. (1996). The Lost Opportunities Britain's Economic Problem Revisited, pp. 35–62. URL: <https://econpapers.repec.org/bookchap/palpalbok/978-1-349-24613-7.htm> (accessed October 23, 2024).
14. Ukraine 2023 Report. 2023 Communication on EU Enlargement policy. 152 p. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (accessed October 25, 2024).
15. Kasych A. O. (2006). Vplyv biudzhethno-podatkovoi polityky na innovatsiino-investytsiinu aktyvnist pidpryemstv [The influence of the budget and tax policy on the innovation and investment activity of enterprises]. *Aktualni problemy ekonomiky*, № 11 (65), pp. 144–151. (in Ukrainian)
16. Dean, J. (2000). Ukraine: Europe's Forgotten Economy. *Challenge*, 43(6), 93–108. URL: <http://www.jstor.org/stable/40722044> (accessed October 21, 2024).